

////////////////////////////////////

OMGEVINGSANALYSE

**In het veld en aan de horizon:
uitdagingen voor het Vlaamse
cultuurbeleid / 16.02.2024**

////////////////////////////////////

INHOUD

1	Inleiding.....	4
2	De sociale en maatschappelijke dimensie.....	5
2.1	Algemene blik	5
2.1.1	Demografie en diversiteit	5
2.1.2	Polarisatie en sociale cohesie	7
2.2	Sectorale blik: de cultuursector en deelsectoren	8
2.2.1	Cultuurparticipatie	8
2.2.2	Polarisatie en sociale cohesie	12
2.2.3	Middenveld onder druk	13
2.2.4	Cultuur als katalysator en innovator in een wereld van ‘wicked problems’	14
2.2.5	Cultuureducatie en de democratie van de toekomst	15
3	De technologische en digitale dimensie.....	17
3.1	Algemene blik	17
3.1.1	Artificiële intelligentie	18
3.2	Sectorale blik: de cultuursector en deelsectoren	18
3.2.1	Digitale transformatie	18
3.2.2	Digitale vaardigheden vanuit de blik van cultuur	19
3.2.3	Technologie en ethiek	20
3.2.4	Artificiële intelligentie	20
4	De economische dimensie.....	22
4.1	Algemene blik	22
4.2	Sectorale blik: de cultuursector en deelsectoren	22
4.2.1	Balans tussen innovatie en bestendiging	22
4.2.2	Economische veerkracht en financieringsmodellen	23
4.2.3	Sociaal-economische positie van de creatieve professional	25
4.2.4	‘Common(s)’ of het culturele gemeen(goed)	26
5	De dimensie van milieu, klimaat en duurzaamheid.....	29
5.1	Algemene blik	29
5.2	Sectorale blik: de cultuursector en deelsectoren	29
5.2.1	Inclusieve verduurzaming van (en met) infrastructuur	29
5.2.2	Voorbereiden op rampen en cultuur als actor in uitdagingen	30
5.2.3	Duurzame cultuur en (toegang tot) cultuur in een veranderende wereld	31
6	De politieke dimensie.....	33
6.1	Algemene blik	33
6.2	Sectorale blik: de cultuursector en deelsectoren	34
6.2.1	Transversaliteit en samenwerkingen met andere beleidsdomeinen	34
6.2.2	Transversaliteit binnen cultuur, en tussen cultuur, jeugd en media	37
6.2.3	Doorkruisende bevoegdheden	38
6.2.4	De rol van de overheid, en de administratie voor cultuur in het bijzonder	39
7	Tot slot: cultuur, moeilijk te vatten in dimensies.....	41

8	Visuele samenvatting.....	42
9	Lijst van figuren.....	43
10	Bronnenlijst.....	44

////////////////////////////////////

1 INLEIDING

Ter achtergrond en onderbouwing van de inleidende nota voor de regeerbijdrage cultuur, maakt het departement een omgevingsanalyse op. In een eerste stap werd een PESTEL-analyse opgemaakt. Het departement gebruikte deze als vertrekpunt voor mogelijke scenario's op vlak van beleidsuitdagingen voor cultuur. Een eerste versie van dit document werd afgerond op 20 december 2023 en verder besproken tijdens een interne workshop op 8 januari 2024. Naar aanleiding daarvan werd de analyse op een aantal vlakken nog verder verdiept en aangevuld, om zo tot deze finale versie te komen.

De juridische dimensie (de L van PESTEL) wordt niet als een apart hoofdstuk opgevat, maar zit verweven doorheen een aantal andere dimensies (in het bijzonder maar niet uitsluitend de politieke dimensie). De volgorde van het acroniem werd ook omgedraaid. De sociale en maatschappelijke dimensie is het meest uitgebreid in deze analyse. Het grote maatschappelijke belang van cultuur, en de missie en visie van het departement, nodigden uit om deze sociale dimensie eerst en het meest in de diepte te benaderen. Daarom is het als het ware een STEEP-analyse geworden – sociaal, technologisch, economisch, milieumatig (*environmental*) en tot slot politiek – als sluitstuk, maar allerm minst onbelangrijk.

Deze analyse is geen volledige screening van alle omgevingsfactoren in brede zin. Daarvoor bestaan al heel wat andere relevante bronnen. Ze biedt wel een korte blik op algemene trends – elke dimensie begint met een algemene blik – gevolgd door vooral een hertaling van belangrijke tendensen naar de context van cultuurbeleid – de sectorale cultuurblik is telkens het meest uitgebreid.

De dimensies kruisen elkaar en werken sterk op elkaar in. Welke plaats een bepaald thema krijgt is soms voor interpretatie vatbaar, en bepaalde aandachtspunten zijn doorheen meerdere hoofdstukken verweven. Onze omgeving laat zich niet netjes in dimensies capteren, en dit geldt zeker ook voor het cultuurbeleid. De visuele samenvatting die bij deze analyse hoort (punt 8) omvat een wirwar van kruisverbanden en relaties, en ongetwijfeld kan elke lezer zelfs nog bijkomende verbindingslijnen leggen. Deze analyse was vooral bedoeld als vertrekpunt voor de verdere gesprekken en vormt zo een achtergronddocument voor de regeerbijdrage cultuur.

2 DE SOCIALE EN MAATSCHAPPELIJKE DIMENSIE

2.1 ALGEMENE BLIK

De *Bijdrage van de Vlaamse administratie aan het Regeerakkoord van de Vlaamse Regering (2024)* voegde in haar omgevingsanalyse specifiek een maatschappelijke dimensie toe ten opzichte van een eerdere draftversie, omdat de andere dimensies (o.a. de sociaaleconomische) te veel beperkt bleken tot gewestmaterie in plaats van gemeenschapsmaterie. Daarom leggen we in deze omgevingsanalyse de focus op de sociale én de maatschappelijke dimensie. De VO-brede omgevingsanalyse vermeldt de volgende uitdaging binnen de maatschappelijke dimensie.

Een kwetsbare vrijetijdssector

Het Vlaamse cultuur-, sport- en vrijetijdslandschap wordt sterk beïnvloed door nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen met betrekking tot demografie, diversiteit, digitalisering, duurzaamheid, individualisering en connectiviteit. Die leiden tot opportuniteiten, maar ook tot nieuwe drempels wat betreft participatie op sportief, sociaal en cultureel vlak.

De COVID-19-crisis toonde aan hoe kwetsbaar de vrijetijdssector is. De disruptie had niet alleen een negatieve impact op de werkgelegenheid in de sector, maar ook op de mentale gezondheid van de Vlaming, de vrijetijdsbesteding, de sociale cohesie, de ontwikkelingsmogelijkheden en de leefbaarheid van de steden. De gevolgen daarvan zijn vandaag nog altijd voelbaar.

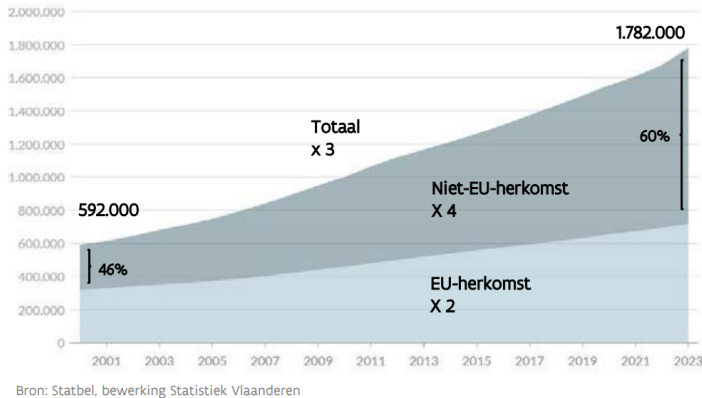
Omgevingsanalyse gezamenlijke bijdrage Vlaamse Regeerakkoord, p. 32

Deze uitdaging die de VO-brede omgevingsanalyse naar voren schuift heeft zowel een **sociale** dimensie als een **economische**. De sociale en maatschappelijke dimensie behandelen we in deze tekst in punt 2.2, de economische vertaalt zich in sterke, veerkrachtige en slagkrachtige sectoren en behandelen we bij punt 4.

2.1.1 Demografie en diversiteit

Maar liefst 26,3% van de Vlaamse bevolking in 2023 is van buitenlandse herkomst volgens de voor de VO geldende definitie. Niet-EU herkomst neemt hier ook een steeds groter wordend aandeel in. De bevolkingsaantallen met niet-EU herkomst zijn verviervoudigd sinds 2000, met EU-herkomst 'slechts' verdubbeld.

Bevolking naar buitenlandse herkomstgroep, Vlaams Gewest, 2000-2023, aantallen

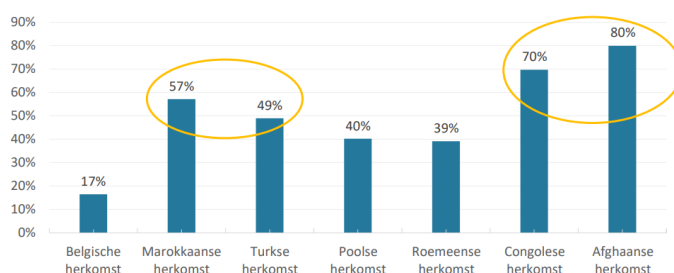
Figuur 1 - Bevolking naar buitenlandse herkomstgroep (bron: ABB / Samenleven in diversiteit / Statbel)

Naast **steeds diverser op vlak van herkomst**, wordt de bevolking ook **steeds grijzer**. Projecties uit Nederland tonen aan dat in zeven mogelijke varianten van de prognose de bevolking telkens veel groter, veel grijzer en veel diverser wordt. **Superdiversiteit is de nieuwe realiteit**, ook in Vlaanderen. Het wordt ook **steeds drukker**: sinds 2007 is de Vlaamse bevolking aangegroeid met meer dan 10% en tegen 2040 worden er nogmaals 7% meer inwoners verwacht. Er zullen dan 7,1 miljoen inwoners zijn in het Vlaamse Gewest. VVSG neemt de volgende cijfers over in hun inspiratienota: *“Tussen 2021 en 2040 zal vooral de bevolking van 60 jaar en ouder toenemen. Tegen 2040 zal het aantal 60-plussers 22% groter zijn. De groep jonger dan 60 jaar zal vrij stabiel blijven en slechts 1% toenemen.”*

Ook de kloof tussen arm en rijk wordt groter, en al deze **demografische tendensen haken sterk op elkaar in**. Een voorbeeld: zo ligt (al dan niet subjectieve) armoede – zie de grafiek hieronder over het al dan niet kunnen opvangen van een onverwachte kost – significant hoger bij bepaalde herkomstgroepen, maar de kruispunten van ongelijkheid spelen op heel wat meer vlakken. Daar komen we op terug in punt 2.2 en punt 4. Structureel-economisch gezien stijgt het aandeel tweeverdieners binnen een gezin en het aandeel hoogopgeleiden bij verschillende herkomstgroepen, maar bepaalde kloven zijn allesbehalve weggewerkt. Op vlak van vergrijzing stijgt gelukkig niet alleen de algemene maar ook de gezonde levensverwachting, al zijn ook hier heel wat kruispuntbedenkingen bij te maken.

Onverwachte kost €1.100

➤ Aandeel (%) respondenten dat geen onverwachte uitgave van 1.100 euro kan betalen, in 2022

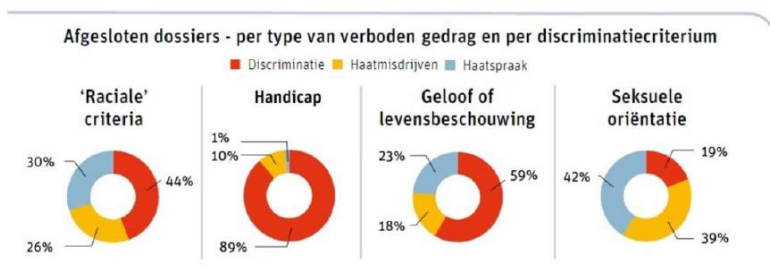

Figuur 2 - Niet kunnen dragen van een onverwachte kost naar herkomstgroep (bron: ABB / Samenleven in diversiteit)

2.1.2 Polariseratie en sociale cohesie

Tot slot zijn ervaringen van discriminatie en negatieve ervaringen omwille van herkomst, huidskleur of geloof helaas allesbehalve zeldzaam, opnieuw volgens de survey diversiteit in samenleving. Eén aspect van de toenemende polarisatie wordt door deze cijfers concreet gemaakt. Unia-cijfers van 2022 benadrukken hun bezorgdheid over haatspraak en haatmisdrijven:

Haatspraak en haatmisdrijven

Figuur 3 - Haatspraak en haatmisdrijven (bron: UNIA, cijfers 2022)

De VO-brede regeerbijdrage zet sterk in op het versterken van sociale cohesie. Integratie van migratiestromen wordt benoemd als een uitdaging: *“Inwoners leven vaak naast elkaar en niet met elkaar”* (p. 28). Maar ook los van demografische diversiteit kent onze samenleving polarisatie en verruwing, denk bijvoorbeeld maar aan klimaat- en vaccinatiediscussies of scheldpartijen in de commentaarsecties op sociale media. Mediawijs formuleert het als volgt: *“Hoewel polarisatie in sommige*

Uit de recentste PaS-cijfers van voor covid (2020) blijkt een **genuanceerd beeld op vlak van cultuurparticipatie en opleidingsniveau**. De kloof in participatiecijfers tussen hoog- en middengeschoolden neemt toe voor concerten, erfgoed, kunstmusea en bibliotheken en vooral bij sociaal-cultureel verenigingsleven. De onderzoekers stellen zelfs dat laagopgeleiden afhaken in het verenigingsleven. De kloof tussen laag- en middengeschoolden verkleint dan weer bij bioscoopbezoek, erfgoedbezoek, theater en dans, klassieke concerten, musea en het leesgedrag. Maar in het algemeen **blijft de sociale kloof in uithuizige cultuurparticipatie bestaan**.

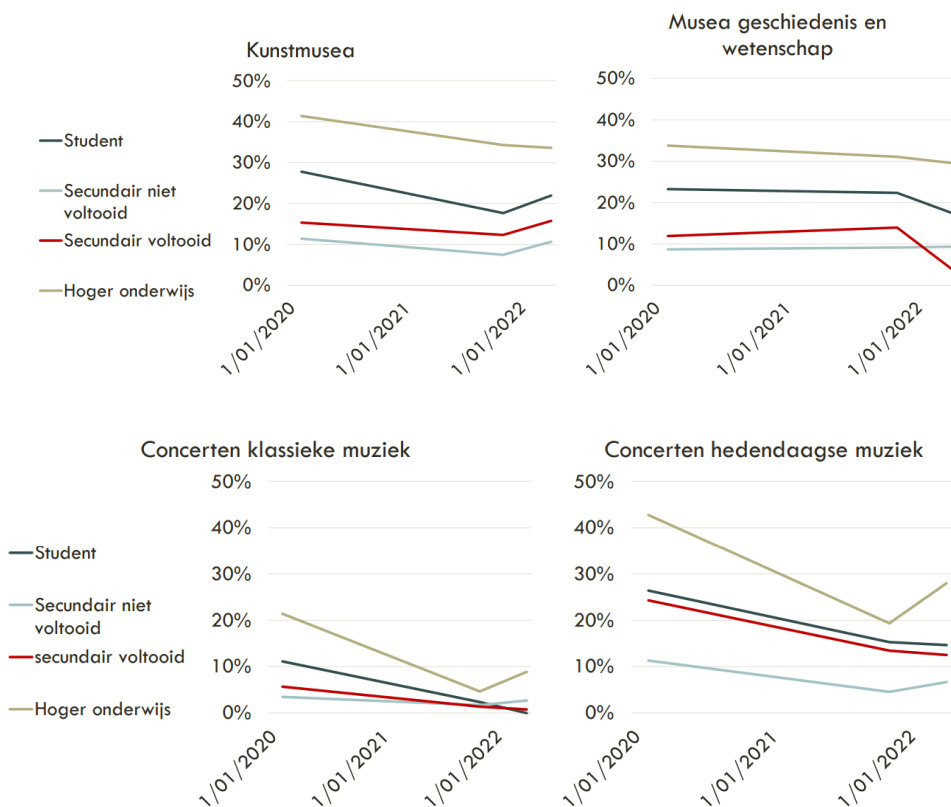
Een **hogere scholingsraad als algemene tendens in de bevolking** kan een stuwkracht zijn voor cultuurparticipatie, maar **aandacht voor wie niet aansluit en wie afhaakt blijft noodzakelijk**, zij het op vlak van opleiding, leeftijd, herkomst,... Een **intersectionele benadering**, met bijzondere aandacht voor de kruispunten van demografie en ongelijkheid, is aangewezen. De Federatie roept daarbij op om *symptoombestrijding te vermijden en in te zetten op een **coherent en slagkrachtig instrumentarium***. Het doel waaronder deze aanbeveling valt is ruim geformuleerd: *stimuleer maximale participatie van kansengroepen aan alle cultuurvormen*.

Publieken in Vlaanderen en bij uitstek in Brussel zijn per definitie divers, en worden dat meer en meer gezien de demografische verschuivingen. Daarom is het, ook los van de uitdaging van participatie voor kansengroepen, in het algemeen belangrijk om een rijk, gevarieerd en divers aanbod te voorzien voor deze diverse groepen. Internationaal werken en programmeren biedt kansen om nieuwe publieken te bereiken in een superdiverse samenleving. Uitwisselingen, samenwerkingen en coproducties, het verkennen van meertaligheid,... dit alles biedt kansen voor cultuurparticipatie.

Tot slot is het het vermelden waard dat de participatiegraad bij oudere leeftijdsgroepen in heel wat disciplines toeneemt volgens de trendanalyse op basis van de PaS-cijfers 2020 (musea geschiedenis en wetenschap, theater & dans, leesgedrag, erfgoed). De vergrijzing biedt naast uitdagingen ook zeker kansen voor cultuur. Hier speelt dan opnieuw de uitdaging van een voldoende divers aanbod, om alle leeftijdsgroepen aan te spreken.

2.2.1.1 Cultuurparticipatie sinds covid

Hoe zit het met de **cultuurparticipatie sinds covid**? Het is nog niet mogelijk om met zekerheid te stellen in welke mate de participatie is teruggeveerd. De laatste bevragingen van de golf van de participatiesurvey 'na covid' werden afgerond in de eerste helft van 2022, waar allermindst sprake was van volledig herstel. Heel wat respondenten participeerden nog steeds minder dan voor de lockdown aan cultuur, en de 'knaldrang' manifesteerde zich niet in de cijfers.

Figuur 6 - De stapel hockeysticks van cultuurparticipatie (bron: participatiesurvey)

2.2.1.2 Cultuurparticipatie en vrijwilligerswerk

In het memorandum van het Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk staat het als volgt: *“De meerwaarde van het vrijwilligerswerk is duidelijk; het versterkt het individu, en leidt tot solidariteit tussen mensen en gemeenschappen. Vrijwilligers zijn bereid om zich te engageren om iets te betekenen voor anderen”*. Afhankelijk van welk onderzoek men raadpleegt, blijkt dat minstens 1 op de 8 Vlamingen, en mogelijk zelfs tot 1 op de 5 Vlamingen, zich inzet voor anderen vanuit een specifiek vrijwilligersengagement. Andere definities of vraagstellingen in het onderzoek kunnen dit verschil mogelijk verklaren, maar het aantal vrijwilligers is in elk geval aanzienlijk. Uit de cijfers van het onderzoek in opdracht van de Koning Boudewijnstichting blijkt dat in de (socio-)culturele sector het grootste aantal vrijwilligers actief is, met name 23%. Alle deelsectoren binnen cultuur steunen op de inzet van vrijwilligers om hun activiteiten te ontplooiën.

Voor sommige sectoren – met name sociaal-cultureel werk en amateurkunsten – vormen de vrijwilligers de ruggengraat van de sector. Het is dan ook vooral in deze sectoren – zo blijkt o.a. uit de visieteksten van De Federatie – dat wordt vastgesteld dat vrijwilligers- en vrijetijdsparticipatie de laatste jaren meer occasioneel en kortstondig van aard is. Dit meer episodische vrijwilligerswerk betekent ook dat er een andere aanpak nodig is bij het inplannen van vrijwilligerswerk, met voldoende flexibiliteit qua timing en

de aard van het engagement. Net als cultuurparticipatie, kent ook vrijwilligerswerk bepaalde kloven - hoe hoger het behaalde diploma, hoe significant groter de deelname aan het vrijwilligerswerk, volgens de studie van de KBS. Het profiel van de vrijwilligers kan ook verschillen van sector tot sector. De strategische visienota cultureel erfgoed stelt dat er 'een nood aan verjonging (lijkt) te bestaan om cultureel-erfgoedgemeenschappen in stand te houden'. Tot slot is de institutionele context van vrijwilligerswerk in België complex, met betrokkenheid van zowel federale, Vlaamse als lokale overheden. De themapaper over het gecoördineerd Vlaams vrijwilligersbeleid noemt interbestuurlijk overleg ook als één van de nodige acties voor dit beleid.

2.2.2 Polarisatie en sociale cohesie

Polarisatie in de samenleving neemt toe. Meerstemmigheid en uiteenlopende meningen zijn een essentie en een meerwaarde in een democratische samenleving. Ook **in cultuur mag en moet het verschil er zijn, zelfs wanneer dit wrijvingen veroorzaakt**. In de strategische visienota kunsten is dit als volgt verwoord:

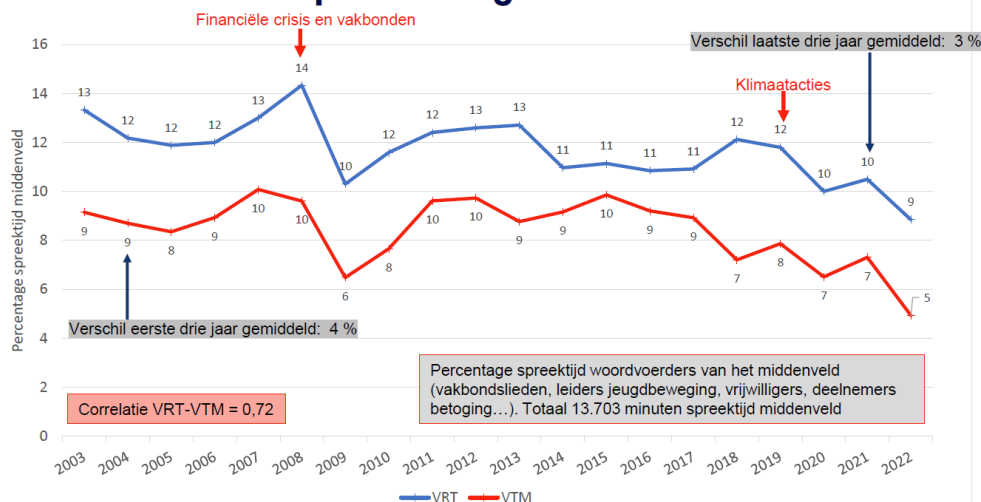
"De ambitie van de Vlaamse Regering is sinds het ontstaan van het Kunstendecreet steeds geweest om zoveel mogelijk verschillende stemmen in het kunstenveld aan bod te laten komen. Zowel wat betreft het aanbod (de kunstenaars en kunstorganisaties) als in de vraag (het publiek) werd gestreefd naar een zo groot mogelijke diversiteit en inclusiviteit. Op die manier houden we onszelf een spiegel voor en worden we geconfronteerd met meningen en inzichten die schuren, die ons uitdagen, die vragen stellen naar dat 'ons'. Dit is nog steeds mijn ambitie en de ambitie van de hele Vlaamse Regering."

Versillen van mening is essentieel, maar de tendens tot polarisatie gaat natuurlijk om veel meer dan dat. Het gaat om verharding en verruwing van het maatschappelijk debat en het verzwakken van sociale cohesie: zie de focus op *toxische* polarisatie hierboven. Of zoals De Federatie het verwoordt: "*verwar polarisering niet met polemië. Een gezonde polemië is zeer belangrijk. Een genuanceerd debat, binnen de regels van fatsoen, is nodig*". De Federatie noemt sociaal-cultureel werk een **antigif voor toxiciteit** in onze maatschappij:

"Sociaal-culturele en amateurkunstorganisaties voelen dit groeiend maatschappelijk onbehagen en toxische polarisering niet alleen. Ze wërken er vaak ook rechtstreeks rond, bouwen er expertise in op, informeren en engageren mensen. Het zijn van nature uit waardengedreven organisaties waarin nuance en verbinding cruciaal zijn. Ze creëren veilige omgevingen om taboes waarrond polarisatie dreigt, om te zetten in zinvolle dialoog en polemië."

Ook de erfgoedsector wil mee de verantwoordelijkheid opnemen op het vlak van polarisering, zoals Faro het stelt als het gaat over erfgoedvraagstukken die voortkomen uit maatschappelijke uitdagingen (zie ook 5.2 voor het duurzaamheidsvraagstuk): "*Deze vraagstukken zijn fundamenteel, complex en vaak ook lastig, maar ze maken het erfgoedwerk actueler dan ooit. De cultureel-erfgoedsector is hierdoor verweven met wat er leeft in de samenleving. Ze voelt bovendien een grote maatschappelijke verantwoordelijkheid, maar beseft dat ze die niet alleen kan dragen*". Op vlak van immaterieel erfgoed is

Meer middenveld op VRT en algemeen dalend

Figuur 7 - Middenveld in het journaal van 19u (bron: ENA Elektronisch Nieuwsarchief)

Andere ontwikkelingen tonen verder aan dat de rol van het middenveld specifiek op het vlak van cultuur bevraagd wordt en mogelijk onder druk komt te staan. Het ecosysteem van de *culturele bovenbouw* werd als één van de onderwerpen geselecteerd waarover de Vlaamse Overheid in de periode 2022-2024 een uitgaventoetsing laat uitvoeren. Een doorlichting van uitgaven past in het kader van de Vlaamse Brede Heroverweging:

“De uitgaventoetsingen zijn bedoeld om de kwaliteit en samenstelling van de overheidsfinanciën in het land te verbeteren. Door een beter inzicht te verschaffen in hoe overheidsmiddelen worden en zouden moeten worden besteed, helpen uitgaventoetsingen regeringen om een aantal problemen aan te pakken. Ze kunnen de samenstelling van de overheidsuitgaven verbeteren, door de efficiëntie en effectiviteit van de uitgaven te beoordelen.”.

2.2.4 Cultuur als katalysator en innovator in een wereld van ‘wicked problems’

Bij de politieke dimensie zal het toenemend belang van transversaliteit in het aanpakken van maatschappelijke uitdagingen toegelicht worden. Dit is zeer prangend wanneer het om grote maatschappelijke problemen gaat, de zogenaamde ‘wicked problems’ die zich niet tot eenvoudige oplossingen lenen – armoede, klimaatverandering,... Op vlak van duurzaamheid en klimaat zal dit verder terug aan bod komen. Dit engagement op vlak van deze ‘wicked problems’ kan vele vormen aannemen. OP/TIL lanceerde in 2023 de [podcast Luistervinken](#) over de relatie tussen cultuur en natuur in de klimaatproblematiek, met als tagline ‘Wat als de natuur infiltreert in jouw culturele werking?’. Cultuur als katalysator en innovator zal daarom doorheen verschillende dimensies van deze omgevingsanalyse terugkomen, want dit speelt op vlak van technologie, duurzaamheid,...

De themapaper Ruimte en Infrastructuur stelt (in het kader van Kunst in Opdracht): “*Kunst is immers betekenisvol voor de publieke ruimte. Ze gaat relaties aan met de mens en zijn omgeving en kent vele manieren om zich ten opzichte van maatschappelijke kwesties te positioneren. Kunst bevraagt, prikkelt de verbeelding en laat mensen anders naar hun omgeving kijken.*”. De rol van cultuur op vlak van grote maatschappelijke uitdagingen wordt ook aangehaald in de themapaper Naar het nieuwe internationale werken. De vaststelling dat ‘wicked problems’ in de regel niet ophouden aan lands- of gemeenschapsgrenzen staat hierbij natuurlijk centraal. Klimaat, migratiestromen,... zijn bij uitstek internationale uitdagingen. Bij de duurzaamheidsdimensie in het bijzonder zal dit verder aan bod komen: dit betekent ook dat antwoorden en oplossingen bij uitstek internationaal zijn. Als de cultuursector dus nadenkt over oplossingen, gebeurt dit best over de grenzen heen, met internationale uitwisseling van kennis, netwerken en samenwerkingen.

Het gegeven van cultuur als katalysator is niet nieuw: de **maatschappelijke waarde van de cultuursector** en haar deelsectoren staat centraal in heel wat beleidsdocumenten. Maar het laatste decennium is er bijzondere aandacht – bijvoorbeeld ook op Europees niveau – voor het **creatieve ‘out-of-the-box’ potentieel** van de sectoren op vlak van onderzoek en innovatie. Een onderzoeksrapport van IDEA Consult (2024) over samenwerkingen tussen cultuur, innovatie en wetenschap vat het als volgt samen:

“De Europese Unie, en meer specifiek de Europese Commissie, heeft de laatste tijd steeds meer initiatieven genomen om een interdisciplinaire denkwijze te bevorderen en om domeinoverschrijdende, sociale en technologische innovatie te stimuleren. Het S+T+ARTS-initiatief (...) gedreven door de overtuiging dat wetenschap en technologie in combinatie met een artistiek gezichtspunt waardevolle perspectieven openen voor onderzoek en bedrijfsleven, door middel van een holistische en op de mens gerichte aanpak.”

In het beleid zelf krijgt de rol als katalysator vele vormen, denk maar aan de invulling van de functie ontwikkeling binnen het kunstendecreet, of de laboratoriumrol binnen sociaal-cultureel volwassenenwerk, of de steun voor innovatieve partnerprojecten. De Federatie roept op om sociaal-cultureel werk een prominente plek in de beleidscockpit te geven, en hun expertise in participatieprocessen en -trajecten naar waarde te schatten voor alle beleidsdomeinen. De waarde van cultuur als katalysator is essentieel, maar mag niet leiden tot het instrumentaliseren van cultuur in bijvoorbeeld processen van onderzoek en ontwikkeling, stedenbouw, economie en industrie, welzijn, onderwijs,... De **intrinsieke en maatschappelijke waarde van cultuur** gaan hand in hand, maar staan soms ook op gespannen voet. De agenda beleidsrelevant cultuuronderzoek stelt de waarde van cultuur in al haar facetten daarom opnieuw voorop als een belangrijke onderzoekslijn voor de komende jaren.

2.2.5 Cultuureducatie en de democratie van de toekomst

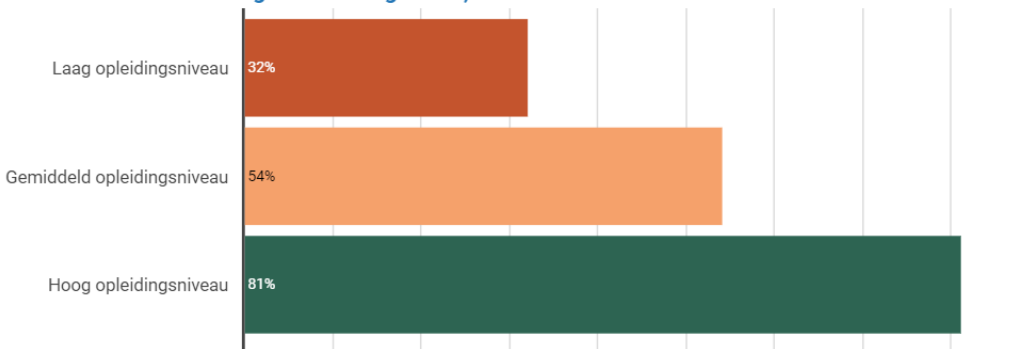
Een laatste aspect dat we bij de sociale en maatschappelijke dimensie willen behandelen, dat samenhangt met de voorgaande punten, is een verdere uitdieping van de democratische rol van cultuur, met een bijzondere focus op cultuureducatie. Ook bij de vorige punten – participatie, polarisatie, de rol van het middenveld – ging het over het democratische potentieel van cultuur. Dit thema krijgt recent heel wat hernieuwde aandacht op het Europese beleidsniveau. De [Verklaring van Cáceres](#) vernoemt cultuur als het hart van democratie. De titel van een rapport dat de Europese

3 DE TECHNOLOGISCHE EN DIGITALE DIMENSIE

3.1 ALGEMENE BLIK

In de VO-brede omgevingsanalyse krijgt de digitale dimensie een apart luik, met aandacht voor – naast bijvoorbeeld economische aspecten en afstemmen met het EU-beleid – de digitale dienstverlening van de overheid en digitale vaardigheden bij de burger. In 2021 had 54% van de inwoners van het Vlaamse Gewest van 16 tot 74 jaar minstens digitale basisvaardigheden, in 2023 blijkt dit volgens recente cijfers (StatBel) gestegen naar 61%. Er blijven echter heel grote verschillen naar leeftijd, opleidingsniveau en socio-economische situatie. Zie bijvoorbeeld het veel lagere aandeel met minstens basisvaardigheden bij laagopgeleiden. Net als bij cultuurparticipatie kan de scholingsgraad mogelijk een stuwende kracht zijn voor digitale vaardigheden.

Basis of boven basis digitale vaardigheden, 2023

Figuur 8 - Digitale vaardigheden; basisvaardigheden of hoger (bron: StatBel)

Maar ook hier spelen de kruispunten van demografie en ongelijkheid een complexe rol. De survey Samenleven in Diversiteit toont bijvoorbeeld aan dat Afghaanse vrouwen in het bijzonder (maar liefst 44%) moeilijk tot onmogelijk zelf digitaal een afspraak kunnen maken.

Niettemin zet de digitalisering zich onverminderd voort. Binnen deze technologische en digitale dimensie is ook het Europese beleidsniveau een drijvende kracht, met heel wat richtlijnen die omgezet (moeten) worden in (Vlaamse) regelgeving. Met de [Europese strategie voor data](#), waarbinnen de [Data Act](#) een belangrijke pijler is, biedt de EU een raamwerk met als doel om meer data beschikbaar te maken. Hergebruik van overheidsinformatie onder de vorm van publiek gegenereerde datasets is één van de doelen. [De digital Services Act en de Digital Markets Act](#) zetten dan weer in op het creëren van een meer veilige digitale omgeving, met bescherming voor de fundamentele rechten van gebruikers.

Op Vlaams niveau is dit bij uitstek ook een dimensie die noopt tot (transversale) samenwerkingen, met **Digitaal Vlaanderen** als een belangrijke speler. De [Vlaamse datastrategie](#) wil impactvol zijn voor alle entiteiten en beleidsdomeinen, en ‘mikt op een zo groot mogelijke samenwerking op het vlak van beheer en gebruik van data’. Maar ook [Flanders Technology & Innovation](#), gelanceerd in 2022 en ingebed bij

antwoord is minstens deels fysiek: het verbinden van gemeenschappen op lokaal en regionaal vlak en het aanbieden van unieke offline én online belevingen staan op (minstens) één ‘analoog’ been. Het digitale curatorschap en het inzetten op vernetwerking zijn hybride: “**het digitale maakt kruisbestuivingen mogelijk tussen de culturele sector en andere domeinen, zoals onderwijs, welzijn en economie. Ook over de grenzen heen zorgt digitalisering voor nieuwe culturele verbindingen, zowel lokaal als regionaal, maar ook Vlaams en internationaal**”. Het spreekt voor zich dat dit veel ruimer geldt dan voor alleen podiumhuizen.

Maar ondanks wat dit citaat doet vermoeden, bestaan de kruisbestuivingen uiteraard niet louter en alleen door en dankzij het digitale. Bij de politieke dimensie (punt 6) hebben we het verder over kruisbestuiving en transversaliteit.

3.2.2 Digitale vaardigheden vanuit de blik van cultuur

Basisvaardigheden zijn enorm belangrijk voor de Vlaamse Overheid als geheel, voor cultuur zijn ze niet altijd voldoende, zeker niet als we verder gaan dan passieve participatie naar creatie. De strategische visienota kunsten stelt het volgende:

“Kunstenaars gaan op zoek naar de meerwaarde die digitale technologie kan bieden in het artistieke creatie en productieproces. Daarnaast schept digitalisering, zeker met de wijde verspreiding van sociale media, nieuwe mogelijkheden voor (zelf)promotie en het (anders) bereiken van een publiek. (...) De kunstensector speelt op alle vlakken een voortrekkersrol en dient versterkt te worden om die rol verder op te nemen. Om de voordelen van digitalisering optimaal te kunnen benutten, wil ik ervoor zorgen dat de sector sterker inzet op digitale innovatie en het versterken van digitale competenties bij kunstwerkers.”

Digitale vaardigheden spelen doorheen het hele waardenetwerk van de culturele sector. Op vlak van erfgoed bijvoorbeeld kan een mooi project zoals het Virtuele museum van Vlaanderen alleen maar brede ingang vinden onder de voorwaarde van voldoende digitale vaardigheden én interesse bij het erfgoedpubliek. Digitalisering kan cultuurparticipatie op zich dus verbreden en verdiepen, maar maakt mogelijk de kloof tussen burgers met gemiddeld versus hoge digitale vaardigheden ook tastbaar.

In de aanloop naar de opstart van het S+T+ARTS-programma van de Europese Commissie werd over de oceaan gekeken naar de **STEAM-strategie** in de Verenigde Staten, namelijk de oproep om het STEM-onderwijs te versterken door er kunsten aan toe te voegen – *science, technology, engineering, arts and mathematics*. STEM-onderwijs is intussen duidelijk ingeburgerd, over STEAM hoorden we in Vlaanderen relatief weinig – buiten een aantal projectmatige initiatieven rond 2016 (bijvoorbeeld van [Cultuurkuur](#) en de [Artevelde Hogeschool](#)). Maar het is wel een interessante benadering, omdat de aanpak suggereert dat we **niet alleen moeten kijken naar digitale vaardigheden voor cultuur, maar ook naar creatieve vaardigheden voor technologie**. Uitdagingen op vlak van (de hoge kost van) digitale vaardigheden binnen cultuur komen opnieuw aan bod bij de economische dimensie. Hier zijn ook raakvlakken met de zogenaamde *21st century skills*, waar creatief denken integraal deel van uitmaakt.

3.2.3 Technologie en ethiek

Technologische ontwikkelingen kunnen **grote implicaties hebben op vlak van rechten**. AVG/GDPR werd hierboven al vermeld, maar het gaat veel breder dan dat. Opnieuw is cultuur – en specifiek ook kunst – een geschikt medium om deze tendensen te bevragen. Zijn er nieuwe universele rechten nodig in de digitale wereld? Kunstenaar Roel Heremans ontwikkelde [the NeuroRight Arcades](#) om dit concreet en tastbaar te maken. “*Neuro-wearables and BCIs (Brain-Computer-Interfaces) are already here, and soon they will be everywhere. Because innovation is moving faster than the social and ethical frameworks around it, researchers at Columbia University have developed 5 NeuroRights: Mental Privacy, Personal Identity, Free Will, Equal Access to Mental Augmentation and Protection Against Algorithmic Biases.*” Aan de hand van vijf *arcade machines* kunnen deelnemers heel tastbaar voelen hoe de technologie hun mentale staat transparant en buigbaar maakt. Op vlak van artificiële intelligentie komt de **ethische dimensie** weer vaak aan bod in het maatschappelijke debat – zie naast de reeds vermelde AI Act onder andere ook de thema-audit artificiële intelligentie die Audit Vlaanderen eerder dit jaar publiceerde – maar de uitdagingen blijven over een breder technologisch spectrum gaan. Het hanteren van publieke waarden – zoals opgenomen in de visienota *Naar een slagkrachtige cultuursector in digitale tijden* – is van cruciaal belang. Door de kracht van verhalen kunnen kunst en cultuur als geen ander deze ethische dimensie verkennen en blootleggen.

Marleen Stikker van Waag Society schreef een boek met de treffende titel *Het internet is stuk, maar we kunnen het repareren*. Wat betreft het eerste deel van die titel, is ze niet mals voor de digitale maatschappij waar ze zelf een belangrijke steen toe heeft bijgedragen:

“De techreuzen wisten onze digitale omgeving volledig over te nemen en daarmee zelfs onze democratie en onze identiteit aan te tasten. We zijn onze digitale soevereiniteit kwijtgeraakt. We worden afgeluisterd, gestuurd, gevolgd, geleefd, en dat hebben we zelf laten gebeuren.”

De oplossingen liggen volgens het boek in “*hoe we die digitale soevereiniteit kunnen terugwinnen door de mens en niet de economie centraal te stellen, onze data te beschermen, en onze technologieën te doorgronden*”. Hoe sneller de technologie evolueert, hoe moeilijker het wordt om deze controle en het doorgronden mogelijk te maken. De black box die artificiële intelligentie is versterkt dit.

In Vlaanderen kan het Kenniscentrum Data & Maatschappij – *het Kenniscentrum voor juridische, ethische en maatschappelijke aspecten van artificiële intelligentie en datatoepassingen* – een mogelijke partner zijn voor het aangaan van deze uitdaging. Maar in het tastbaar maken van de problemen en het zoeken naar oplossingen kan en moet de cultuursector een belangrijke rol opnemen (zie ook 2.2.4 - Cultuur als katalysator en innovator in een wereld van ‘wicked problems’).

3.2.4 Artificiële intelligentie

De onzekerheden over de impact van AI zijn groot. Het creatieve potentieel van de cultuursectoren maakt heel wat verbeelding mogelijk over een toekomst met AI. Na de recente oproep voor innovatieve partnerprojecten met een focus op digitale transformatie wordt artificiële intelligentie [bij alle projectomschrijvingen van de vier gesubsidieerde voorstellen](#) aangehaald. De projecten omvatten niet alleen innovatieve toepassingen van AI, maar ook een kritisch bevragen van de technologie vanuit een

4 DE ECONOMISCHE DIMENSIE

4.1 ALGEMENE BLIK

In de VO-brede omgevingsanalyse zit de economische dimensie vervat in de sociaaleconomische. Deze verwijst dan naar “het vermogen om schokken in de economie op een goede manier aan te pakken en structurele langetermijnveranderingen op een eerlijke en inclusieve manier te realiseren”. Deze dimensie bekijkt de veerkracht na corona: hoewel het herstel van de economie in 2021 sterk was, blijft het onzekere geopolitieke klimaat de verdere doorgroei beïnvloeden:

“De oorlog in Oekraïne en de daaruit volgende bijkomende inflatiedruk (mede vanwege grondstoftekorten) zetten echter een rem op het verdere herstel, vergrootten de onzekerheid en tastten de koopkracht aan. Tegen die achtergrond bleef de bbp-groei in 2022 beperkt tot 3,3 % in Vlaanderen. In 2023 vertraagde de bbp-groei aanzienlijk tot 1,4% ondanks de overheidsinvesteringen..”

De werkzaamheidsgraad in Vlaanderen blijft groeien en ligt met 75,3% (in 2021) hoger dan het Belgisch gemiddelde van 70,6% en het Europees gemiddelde (73,1% in EU-27, ook in 2021). De werkloosheidsgraad is laag – de VO-brede analyse spreekt van historisch laag – maar ligt wel heel wat hoger bij laaggeschoolden. De kloven aangehaald bij de maatschappelijke dimensie blijven bestaan, maar op meerdere vlakken worden ze wel kleiner: *“Bij de kortgeschoolden ligt de werkloosheidsgraad hoger (5,7%, 2023) dan bij de hooggeschoolden (1,5%, 2023). Bij personen met hinder in hun dagelijkse bezigheden wegens een handicap of langdurig gezondheidsprobleem daalde de werkloosheidsgraad van 11,4% in 2009 naar 4,7% in 2023. (...) Bij personen die in een ander land van de EU geboren zijn, daalde de werkloosheidsgraad van 7,2% in 2007 tot 4,0% in 2022 (-1,3 procentpunten ten opzichte van 2021) (Statistiek Vlaanderen, VDAB-werkloosheid, 2024).”*

Andere economische aspecten die in deze dimensie aan bod komen in de VO-brede omgevingsanalyse zijn het belang van ondernemerschap en het grote innovatiepotentieel in Vlaanderen. Het Regional Innovation Scoreboard (RIS) van de Europese Commissie *“geeft het Vlaamse Gewest weer als Innovation Leader met sterktes in O&O-investeringen. Volgens de meest recente internationaal vergelijkbare cijfers scoort Vlaanderen met een O&O intensiteit van 3,65% zeer hoog binnen Europa en wereldwijd dankzij de samenwerking tussen innovatieve kmo’s, internationale wetenschappelijke publicaties en tewerkstelling in innovatieve ondernemingen.”*

4.2 SECTORALE BLIK: DE CULTUURSECTOR EN DEELSECTOREN

4.2.1 Balans tussen innovatie en bestendinging

Bij de technologische dimensie maakten we al melding van stijgende exploitatiekosten door digitale transformatie. De **moeilijke balans tussen investering en innovatie enerzijds en bestendinging en exploitatie anderzijds** komt ook terug in de themapapers rond ruimte en infrastructuur en (deels

impliciet) cultureel erfgoed. Dit is meer dan een financiële en economische kwestie, maar raakt aan de kern van wat een cultuurbeleid kan en moet zijn. Eén van de kerndoelstellingen van de strategische visienota kunsten is *voldoende ruimte bieden voor de ontwikkeling van nieuwe initiatieven*.. Hiertoe introduceert de nota *“het concept van de ‘Dynamische Ruimte’, i.c. het deel van de kunstensector dat via projectmatige subsidies (projecten, beurzen voor individuele kunstenaars, doorbraaktrajecten, ...) wordt ondersteund”*. Met het voorbehouden van een bepaald percentage van de kunstensubsidies voor deze dynamische ruimte, wordt de balans waarvan sprake concreet in de praktijk gebracht. Maar uiteraard gebeurt vernieuwing en innovatie ook buiten projectmatige subsidies om, binnen reguliere werking of bij (nog) niet gesubsidieerde actoren. Ook in andere sectoren zien we deze dynamiek, bijvoorbeeld bij amateurkunsten waar naast de ondersteuning van de erkende amateurkunstenorganisaties ook ruimte is voor nieuws disciplines en ook een reglement voor talentontwikkeling in het leven is geroepen. Dit laatste zal in 2024 zal worden geëvalueerd, waarbij de eventuele verdere inbedding in het beleidsinstrumentarium wordt onderzocht. Deze voorbeelden komen uit sectoraal beleid. Het memorandum van de SARC, met name het luik sociaal-cultureel werk, is ook kritisch over de innovatieblik: *“Er ligt een sterke focus op vernieuwing. De reguliere werking wordt niet altijd ten volle gewaardeerd, de sector moet zichzelf voortdurend heruitvinden. Dit reflecteert zich in heel wat projectreglementering, de erkenning voor de reguliere werking lijkt af te kalven. Traditie is nochtans een troef; je kan pas vooruit gaan door het bestaande te koesteren”*. Het mag duidelijk zijn: de balans tussen innovatie en bestending is al delicaat per sector, en wordt dit mogelijk des te meer wanneer we naar cultuurbeleid als geheel kijken, met inbegrip van transversale en sector-overschrijdende initiatieven.

4.2.2 Economische veerkracht en financieringsmodellen

In opdracht van het departement onderzocht Graydon de schokbestendigheid van de Vlaamse cultuursector, een eerste keer rechtstreeks ter meting van de financiële impact van de coronacrisis, maar in 2023 opnieuw om na te gaan in welke mate de sector herstelt. Dat beeld blijkt op zich positief, maar dient zeker te worden genuanceerd:

“De cijfers tonen duidelijk aan dat de sector zich na de covid-crisis wist te herstellen. Toch moeten deze algemene analyses met veel voorzichtigheid geïnterpreteerd worden aangezien de spreiding tussen de verschillende sub-sectoren enerzijds en de spreiding naar grootte in termen van tewerkstelling anderzijds aanzienlijk is.

Dat bepaalde delen van de cultuursector tegen het algemeen beeld in toch niet voldoende schokbestendig blijken, kan uitdagingen vormen in het licht van toekomstige schokken en transitienoden.”

Uiteraard was de coronacrisis niet de enige grote uitdaging op vlak van financiële en economische veerkracht de voorbije jaren. Ook de energiecrisis en de hieraan gekoppelde hoge inflatie maken dat de uitgaven binnen de culturele sector net als in andere sectoren sterk gestegen zijn. Waar subsidies niet (volledig) geïndexeerd worden, is de uitdaging van stijgende kosten des te groter. Op vlak van de **financieringsmix** van de creatieve en culturele sectoren liggen tot slot nog heel wat uitdagingen op tafel. Cultuurloket geeft in een recent rapport bijvoorbeeld aan: *“Het is nodig om vertrouwen te wekken bij potentiële investeerders. Daarom is het belangrijk om een cultuur te faciliteren waarin vragen en krijgen meer vanzelfsprekend zijn. Ook een duidelijk en stabiel fiscaal en juridisch kader blijven van groot*

Ook het profiel van wie (mee)werkt in de sector heeft een grote impact. Er is vaak een **war on talent en krapte op de arbeidsmarkt** voor bijvoorbeeld – maar niet uitsluitend – IT-profielen. Daardoor is het soms moeilijk voor de culturele sector om dit soort profielen aan te trekken, en wanneer het wel lukt, is de budgettaire impact groot. In het advies van de Raad van Cultuur rond Digitalisering als Kans is het een duidelijke aanbeveling: *“maak IT-skills en -expertise toegankelijk voor de culturele en creatieve sector, al dan niet tijdelijk.”* En verder: *“Vergroot de aantrekkingskracht van de culturele en creatieve sector, bijvoorbeeld door technologiepartijen te wijzen op de uitdagende digitaliseringsvraagstukken die hier leven.”* Maar in het kader van fair practices moeten we hierbij vermelden dat er ook een **risico** bestaat dat bij innovatieve en technologische projecten en samenwerkingen erg veel van het **budget naar technologie en technologische profielen** gaat en er daardoor erg weinig budget overblijft voor bijvoorbeeld kunstenaars.

Verder is er ook op sectoraal vlak heel wat bijzondere aandacht voor werkomstandigheden en loopbanen. Zo was er recent een onderzoek rond loopbanen in de circussector, en wil Socius inzetten op een arbeidsmarktonderzoek voor het sociaal-cultureel volwassenenwerk.

Vrijwilligerswerk wordt bij de maatschappelijke dimensie vermeld, maar is natuurlijk sterk gelinkt aan eerlijke praktijken en de positie van cultuurwerkers – hoewel deze sectie over professionals gaat, zijn de thematieken onlosmakelijk met elkaar verbonden. De SARC behandelt het thema onder het hoofdstuk arbeid en lust in hun memorandum: *“Het spreekt dan ook voor zich dat vrijwilligerswerk integraal deel uitmaakt van het debat rond werk. Die intrinsieke motivatie is een fenomonaal reservoir aan energie dat de beleidsdomeinen doet floreren, maar het is ook een tweesnijdend zwaard. Zowel de markt als de overheid neigen oneigenlijk gebruik te maken van die toeloze inzet en zoeken soms de grenzen van het toelaatbare op.”* Dezelfde intrinsieke motivatie die professionele cultuurwerkers kwetsbaar maakt, doet dit eveneens voor vrijwillige krachten. De verdere flexibilisering van culturele arbeid maakt de kans op dit oneigenlijk gebruik van vrijwilligers groter. De themapaper rond het vrijwilligersbeleid vernoemt het beter kenbaar maken van de bestaande meldpunten, zodat vrijwilligers weten waar ze terecht kunnen bij misbruik en zich beter beschermd voelen, als één van de vele terreinen om de ondersteuning van vrijwilligerswerk te verbeteren.

4.2.4 ‘Common(s)’ of het culturele gemeen(goed)

Na de Culture Talks over de commons in december 2022, bracht Pascal Gielen een boek uit over de cultural commons, met als titel *Vertrouwen. Bouwen op het cultureel ‘gemeen’*. Het fenomeen van de cultural commons of het culturele gemeen(goed) behandelen we hier onder de economische dimensie, omdat **commons naast de overheid en de markt** wordt geplaatst. Maar het past evengoed binnen de maatschappelijke dimensie, en heeft grote linkjes met het duurzaamheidsdebat. Gielen start zijn betoog met het feit dat we heel wat kwetsbaarheden delen. Daarna duikt hij in de diepte in wat cultuur is – *betekenis, richting en ‘goesting’* – en vervolgens in het democratisch bestel – *representatieve, deliberatieve en agonistische democratieën*. Met deze brede inleiding mag duidelijk zijn dat het culturele gemeen voor hem geen extraatje is, maar een volledig herdenken van het cultureel bestel. Hoe ziet de common(s) er dan uit?

“(...) het ogenschijnlijk verwaarloosbare onderscheid tussen het enkelvoud ‘common’ en het meervoud ‘commons’. De laatste notie wordt hoofdzakelijk door economen gebruikt, onder wie alweer Ostrom. Zij bedoelen daarmee dan meestal materiële en hoofdzakelijk natuurlijke bronnen zoals drinkwater, energie, viswateren, weilanden en bossen die collectief gebruikt en beheerd worden. De filosofen Hardt en Negri zetten daarentegen het eerste enkelvoudige begrip in. Ze begrijpen het gemeen daarmee als een abstract filosofisch idee, maar ook als een levensopvatting en een wereldbeeld. (...) Met de enkelvoudige common-notie leggen de filosofen verder de klemtoon op immateriële goederen, diensten en bronnen die evengoed deel uitmaken van het gemeen. Die uitbreiding ten aanzien van de oorspronkelijk beperkte economische en materiële opvatting is niet onbelangrijk wanneer we het over cultuur hebben.”

Deze ‘common’ of het culturele gemeengoed wordt evengoed bedreigd door de overheid als door de markt. Vooral dit laatste lijkt logisch – privatisering, monetisering – maar een common is ook heel kwetsbaar voor (over)regulering. Het omheinen van de commons vergelijkt hij met kolonialiseren – waar publiek-private samenwerking vaak als win-win-situatie wordt verkocht, zijn er daarbij ook grote verliezers. Het ‘precariaat’ van cultuurwerkers (zie vorig thema) noemt hij als één ervan.

De common, als derde ruimte tussen markt en staat, heeft de overheid en de markt nodig als handlangers. Voor cultuur is het gemeen vaak een vergeten ruimte, maar volgens Gielen essentieel. Commoning-praktijken gaan over het beheeren van het gemeengoed, door gemeengoedbeheerders, en dat leidt tot commoning of gemeenzamen. Dat dit (nog) niet de standaardpraktijk is voor een cultuurbeleid, mag duidelijk zijn. Maar er zijn wel tendensen in ons cultuurbeleid die die richting uitgaan. Denk maar aan de **nieuwe mindset rond gedeeld en tijdelijk gebruik** van infrastructuur, vooropgesteld in de themapaper ruimte & infrastructuur – een topic dan Gielen overigens ook uitvoering aanhaalt en waarvoor hij verwijst naar oplossingen en suggesties die Kunstenpunt hiervoor aanreikt. Maar commons is niet nieuw binnen ons cultuurbeleid – een aantal collega’s woonden bijvoorbeeld in 2014 een internationale conferentie rond de knowledge commons bij en presenteerden er ook een paper, om na te gaan (uit het verslag) *“in hoeverre een **commons-model toepasbaar kan zijn voor het duurzame beheer van digitale bronnen** (uit kunsten en erfgoed). Een dergelijk model zou immers aspecten zoals onder meer toegankelijkheid/openheid (cfr. de huidige ‘druk’ op open data), maatschappelijke relevantie/draagvlak en duurzaamheid in kaart moeten brengen.”*

Uit deze reflecties rond mogelijke digitale toepassingen van het commons-verhaal volgde verdere verkenning van het vraagstuk hoe open deze digitale commons kunnen zijn – gekoppeld aan open data en het online beschikbaar maken van digitale kunsten en erfgoed en de bewegingen rond *open knowledge* en *OpenGLAM*. Het nodige vertrouwen voor een digitaal commons-verhaal bleek toen alles behalve een evidentie in de culturele sector in Vlaanderen – mede ingegeven door de economische insteek van de destijds in voege tredende Europese richtlijn rond open data die ook van toepassing was voor bibliotheken, archieven en musea en op heel wat weerstand botste. Het zo **essentiële vertrouwen** dat Pascal Gielen beschrijft – met het treffende voorbeeld van driehonderd sleutels die in omloop zouden zijn voor Magazin in Belgrado – is voor de fysieke praktijk wellicht nog moeilijker breed in gang te zetten in onze hedendaagse maatschappij. Tot nu toe blijft het common-fenomeen kleinschalig. Zoals Gielen het zelf aangeeft:

5 DE DIMENSIE VAN MILIEU, KLIMAAT EN DUURZAAMHEID

5.1 ALGEMENE BLIK

De VO-brede blik op de duurzame dimensie in de omgevingsanalyse raakt logischerwijze aan heel wat materies waar de bevoegdheden op Vlaams niveau gewestgebonden zijn. De vier subthema's zijn klimaat en energie, milieu en biodiversiteit, ruimte en water, en mobiliteit. Een paar aspecten zijn hierbij specifiek het vermelden waard, omdat ze doorwerken binnen de sectorale blik op deze dimensie. Een eerste daarvan is het zogenaamde **ruimtebeslag**: "*Tussen 2013 en 2022 nam het ruimtebeslag toe met ongeveer 15.000 hectare. De toename van het ruimtebeslag is het afgelopen decennium wel vertraagd en bedroeg in de periode 2019-2022 gemiddeld 3,8 hectare per dag (in vergelijking met bijvoorbeeld een gemiddelde van 5,0 hectare per dag in de periode 2016-2019) (Departement Omgeving, Ruimtebeslag, 2023)*". Ruimte in het algemeen komt meer onder druk te staan, en dat heeft een weerslag op ruimte voor cultuur.

Een ander aspect op vlak van **klimaat en energie** is de grote uitdaging die er nog steeds ligt op vlak van de vermindering van CO₂-uitstoot en het behalen van de Vlaamse en internationale doelstellingen op vlak van emissies. Ook op vlak van hernieuwbare energie zijn er nog grote stappen te zetten in vergelijking met onze buurlanden, al is er wel vooruitgang: "*Het aandeel van hernieuwbare energie in het bruto finale energiegebruik lag op 10%, terwijl het in 2010 nog om 4,5% ging (Statistiek Vlaanderen, Hernieuwbare energie, 2024)*". Maar de streefdoelen zijn nog niet bereikt. Op Europees niveau is er de Europese Green Deal, een ambitieus plan over heel wat sectoren en domeinen heen om Europa een klimaatneutraal continent te maken tegen 2050. New European Bauhaus, dat we met de sectorale blik zullen bespreken, maakt hier deel van uit.

Deze twee aspecten komen samen wanneer het gaat over **toekomstgerichte infrastructuur**. Dit houdt hierbij zowel het aspect van *koolstofneutrale* infrastructuur in – om het energiebeslag verder te verkleinen en de klimaatdoelstellingen te halen – als van *klimaatbestendige* infrastructuur, bestand tegen de toekomst en de mogelijke klimaateffecten. Maar vanuit het standpunt van de cultuursector als katalysator voor oplossingen – zie ook de maatschappelijke dimensie – kan en moet de rol van cultuur in de duurzaamheidsdimensie een veel bredere invulling krijgen. In deze omgevingsanalyse zitten sommige aspecten van duurzaamheid – in brede zin conform de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen – in de andere dimensies vervat.

5.2 SECTORALE BLIK: DE CULTUURSECTOR EN DEELSECTOREN

5.2.1 Inclusieve verduurzaming van (en met) infrastructuur

Ruimte staat onder druk. De themapaper 'Ruimte & Infrastructuur' stelt het als volgt: "*Onze samenleving kijkt aan tegen ingrijpende uitdagingen op het vlak van klimaat en energie, verstedelijking en verdichting,*

*mobiliteit, economische schaarste, en een aanhoudende druk op de vastgoedprijzen". Enkele belangrijke uitdagingen hierbij zijn het verder inzetten op multifunctioneel en flexibel ruimtegebruik, ook tijdelijk, en het verder **verduurzamen van de infrastructuur**, ook met het oog op inclusiviteit en toegankelijkheid. Klimaat en energie in combinatie met de economische dimensie (vastgoedprijzen) maken deze uitdaging bijzonder actueel. Maar op vlak van inclusieve verduurzaming is duurzaamheid veel breder te interpreteren dan het weliswaar belangrijke aspect van het zo veel mogelijk koolstofneutraal maken van gebouwen. Nog uit de themapaper:*

"Integrale toegankelijkheid van de Vlaamse cultuur- en jeugdinfrastructuur betekent dat iedereen gelijkwaardig en onafhankelijk aan cultuur- en jeugdbeleving kan doen. Ook dat vraagt investeringen, en gezien de omvang van het patrimonium en de beschikbare budgetten is dit een werk van lange adem."

Maatregelen en elementen als energiescans, energiecoachings, fotovoltaïsche panelen,... vormen dus maar één aspect van duurzame infrastructuur. Het concept van gedeeld ruimtegebruik kwam hierboven al aan bod.

De themapaper Naar het nieuwe internationale werken brengt de dimensie van duurzaamheid binnen met zowel een focus op economische als op ecologische duurzaamheid. De klimaatcrisis, zo stelt de paper, versterkt de nood aan alternatieve vormen van internationale aanwezigheid waarbij de sector streeft naar een meer ecologische duurzame werking met o.a. meer aandacht voor kleinschaligere producties en verduurzaming van infrastructuur. Ecologische duurzaamheid is bij uitstek internationaal en ook het uitwisselen van kennis over verduurzamen gebeurt best over de grenzen heen. Onder dit thema willen we daarom nog vermelden **dat cultuur en ruimte/infrastructuur** elkaar ook op het Europese niveau vinden als **handlangers voor duurzaamheid in onze leefomgeving**, namelijk binnen New European Bauhaus (NEB). Dit initiatief "kijkt eveneens naar het snijvlak van kunst, design en technologie met als doel duurzame innovatie te bevorderen. Het doel van dit initiatief is een beweging op gang te brengen die onderzoekt hoe we beter kunnen samenleven door mensen uit verschillende contexten en disciplines (architecten, stedenbouwkundigen, onderzoekers, kunstenaars, bewoners, verenigingen, academische instellingen, bedrijven, enz.) met elkaar in contact te brengen en de opkomst van nieuwe oplossingen voor een esthetischer, meer duurzame en inclusievere leefomgeving te ondersteunen." (IDEA Consult, 2023).

5.2.2 Voorbereiden op rampen en cultuur als actor in uitdagingen

De themapaper 'Versterken van de zorg voor en omgang met cultureel erfgoed' omvat een actie inzake risicobeheersing en rampenstrategieën voor erfgoed in Vlaanderen en Brussel, die ook kadert in de mogelijke risico's op vlak van klimaatverandering. Het treffende voorbeeld van heel dichtbij is de overstromingsramp in de vallei van de Vesder in 2021, door extreme neerslaghoeveelheden of een zogenaamde 'waterbom'. Dit leeft uiteraard niet alleen in Vlaanderen. Eén van de prioritaire domeinen binnen het EU Werkplan Cultuur is "Culture for the planet: unleashing the power of culture". Ook daar is het **voldoende voorbereid zijn op risico's** een genoemde factor. Cultuur heeft een ruimer potentieel in relatie tot de grote uitdagingen waar onze maatschappij voor staat, zoals ook reeds toegelicht bij de

////////////////////////////////////

maatschappelijke dimensie – de **culturele sector als katalysator** voor verandering en broedplaats van innovatie en creatie.

De culturele sectoren herkennen hun eigen unieke potentieel als actor in het aangaan van deze uitdagingen.

De Federatie stelt: *“De gevolgen van een veranderend klimaat op onze (wereldwijde) samenleving, zijn overduidelijk. Sociaal-culturele organisaties benoemen dit en werken in verschillende snelheden en op velerlei manieren aan een duurzame heroriëntering van ons samenlevingsmodel”*. Ook hierin schuilt een – zij het meer impliciet – aspect van voorbereiding op grote disrupties door het klimaat.

FARO stelt:

De tijd is voorbij dat erfgoedorganisaties zich verkokerd en exclusief op erfgoedobjecten richtten. Vandaag ligt de focus veeleer op erfgoedvraagstukken die voortkomen uit maatschappelijke uitdagingen zoals de klimaatcrisis, oorlog en conflict, polarisering en radicalisering, racisme en discriminatie, de digitale transformatie enz.”

En oKo stelt:

“Klimaatverandering, uitputting van natuurlijke energiebronnen, ecologische verstoring en de onrust daarover bij burgers: een versnelde transitie naar meer ecologische duurzaamheid is hard nodig. Net als iedereen wil de kunstsector zijn bijdrage leveren. Dat doen we enerzijds door het thema aandacht te geven. Omdat we in contact staan met vele publieken kunnen we een voorbeeldrol opnemen. Daarnaast willen we ook zelf versneld duurzamer werken”.

Het voorbeeld van de podcast Luistervinken van OP/TIL gaven we ook eerder al: *“Wat als de natuur infiltreert in jouw culturele werking? In 5 afleveringen nemen we jou mee langs afvalarme events, duurzame relaties, groene hoop, modderige verhalen en ecoactivisme”*.

Ook veel breder dan binnen de cultuursector alleen is iedereen bezig met duurzaamheid, geeft Pulse aan, elk beleidsdomein en elke politieke strekking. Maar dit heeft ook nadelen: *“Versnippering is dé reden waarom we als regio de omslag nog niet maken naar een duurzame samenleving terwijl alle elementen wel aanwezig zijn, maar nog moeten verbonden worden. Er moet nog een masterplan komen. We vragen een domeinoverschrijdende aanpak”*. Pulse ziet hierbij een rol voor cultuur (jeugd en media) als **verbinder en verbeelders** en zo een belangrijke **gesprekspartner in het duurzaamheidsdebat**.

5.2.3 Duurzame cultuur en (toegang tot) cultuur in een veranderende wereld

We hebben duurzaamheid toegevoegd aan de dimensie van milieu en klimaat, maar duurzaamheid op zich is uiteraard een veel breder en ruimer maatschappelijk vraagstuk, dat alle dimensies overstijgt en doorkruist – denk maar aan de **complexiteit van de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen** met hun maatschappelijke, economische, politieke en innovatiecomponenten. In deze dimensie is het ook nuttig te vermelden dat **cultuur – en met name zeker erfgoed – duurzaamheid in zich draagt**. Het borgen, breed ontsluiten en toegankelijk maken is duurzaamheid in actie, en is dit des te meer wanneer het gaat over

bedreigde (culturele) fenomenen. Het advies *Vlaamse Gebarentaal Is Cultureel Erfgoed* verwijst naar de bedreiging van de taalkundige diversiteit en de nood aan het borgen en ondersteunen van VGT als cultureel erfgoed.

Het reeds genoemde prioritaire domein “Culture for the planet: unleashing the power of culture” binnen het EU Werkplan Cultuur legt ook de nadruk op **opportunities on vlak van innovatie en digitalisering om toegankelijkheid tot cultuur** en erfgoed te versterken in een wereld die sterk verandert door o.a. de grote klimaatuitdaging. Dit is een keerzijde van het vorige thema: als door grote disruptie op vlak van klimaat fysieke toegankelijkheid voor cultuur moeilijker wordt, kan digitale toegang soelaas bieden. Ook hier is toegang tot erfgoed – al is het digitaal – een handlanger voor duurzaamheid. Maar tegelijkertijd kan digitalisering op zich opnieuw duurzaamheidsvraagstukken doen rijzen, zoals treffend geformuleerd in het memorandum van de SARC. Over de link tussen de digitale revolutie en de duurzaamheidskwestie stelt de SARC:

“We stelden ook vast dat er een natuurlijke link is tussen beide thema’s, zowel ten goede als ten kwade. Zo kunnen technologische innovatie en generatieve AI vaak bijdragen tot meer duurzame oplossingen. Maar het omgekeerde geldt ook: digitalisering stelt ons ook voor een enorm energieprobleem en/of andere duurzaamheidsissues. Een twin strategie waarbij digitalisering en duurzaamheid hand in hand gaan is dan ook de aan te bevelen richting voor de toekomst.”

Ook op vlak van internationaal werken leeft er een grote duurzaamheidsreflex, die we onder inclusieve verduurzaming al hebben vermeld. De veldtekening internationaal cultuurbeleid maakt melding van ‘*een focus op tragere processen en een nieuwe balans tussen lokale verankering en betekenisvolle internationale uitwisseling*’, en fenomenen als *slow touring* met meer duurzame vervoersmodellen. Het gaat hierbij niet alleen over de trein nemen in plaats van het vliegtuig, maar ook over een algemene drang naar vertraging en verduurzaming. Nog uit de veldtekening:

“Bijvoorbeeld in de kunsten, waar gepleit wordt voor meer langdurige residenties om een betekenisvolle uitwisseling in een lokale context mogelijk te maken. In de podiumkunsten wordt ook gepleit voor langere speelseizoenen op eenzelfde plek, om een meer diepgaande uitwisseling met lokale contexten mogelijk te maken, zodat ze daadwerkelijk resoneren en een betekenisvolle impact hebben in de lokale culturele context.”

De duurzaamheid speelt hier dus ook op sociaal en menselijk vlak.

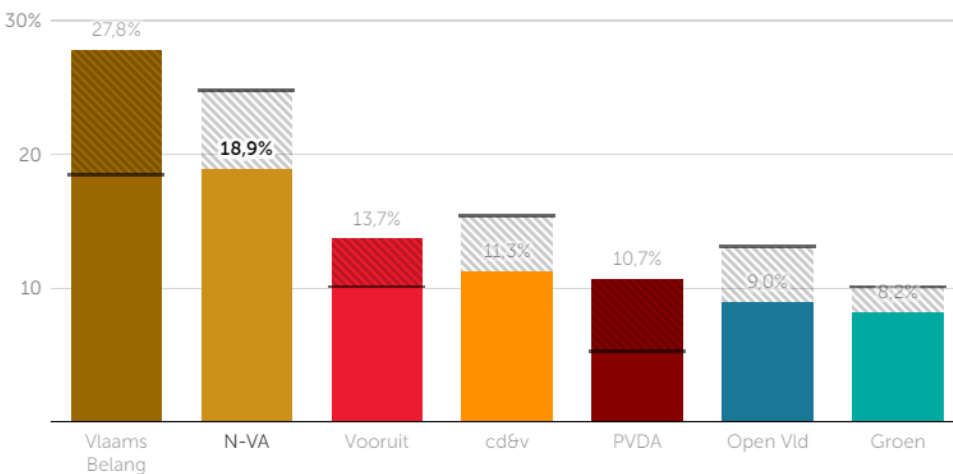
6 DE POLITIEKE DIMENSIE

6.1 ALGEMENE BLIK

De VO-brede omgevingsanalyse besteedt aandacht aan de geopolitieke dimensie, met uitdagingen als de veranderende geopolitieke orde en de hieraan gerelateerde spanning, maar ook een sterke link met het economische (o.a. importafhankelijkheid). Voor deze omgevingsanalyse zullen we de focus leggen op een aantal andere aspecten van de politieke dimensie: transversaliteit, de uitdaging van doorkruisende bevoegdheden (van lokaal over Vlaams en federaal tot Europees en internationaal), maar ook de grote onzekerheden op vlak van het politieke klimaat waarbinnen de administratie zich zal moeten bewegen. Wat dit laatste betreft, tonen peilingen dat alle partijen in de Vlaamse Regering achteruit gaan, en de verwachte opmars van Vlaams Belang groot blijft. Het percentage fluctueert tussen 25% en bijna 28% in peilingen van december 2023 en februari 2024, met het hoogste percentage hieronder weergegeven.

Resultaat peiling februari

Arcering: verschil met verkiezingen 2019

Maximale foutenmarge: 3,1%

GRAFIEK: DE MORGEN • BRON: PEILING DE STANDAARD / VRT

Figuur 9 - Verkiezingspeiling Vlaanderen (februari 2024) (bron: De Morgen o.b.v. peiling De Standaard / VRT)

Deze grafiek staat overigens in schril contrast met de peilingen in Brussel: een artikel in Bruzz van december 2023 noemde PTB/PDVA voor het eerst als grootste partij. Hoewel deze opmars in de meer recente peilingen intussen kleiner lijkt, wijst dit toch op een sterke politieke polarisatie. Het politieke klimaat heeft logischerwijze een grote impact op het beleid, en mogelijk zullen we ons na de verkiezingen van 2024 op ongekend politiek terrein begeven. Verder gaan we in op rol van de overheid, en de administratie voor cultuur in het bijzonder, in dit complexe gepolariseerde landschap. Dit fenomeen is overigens niet louter Vlaams – op verschillende plaatsen in Europa heeft er zich een

verrechtsing doorgezet. Hongarije en Italië, maar dichterbij huis zeker ook Nederland, tonen aan dat nationalistische of op zijn minst nationale reflexen sterk aanwezig zijn doorheen verschillende regio's en landen in Europa. Brexit was hier het meest ingrijpende voorbeeld, maar het anti-EU-sentiment leeft ruimer dan dat (en ook hierrond bestaat polarisatie). Dit alles heeft ook een impact op de internationale werking van de cultuursectoren.

6.2 SECTORALE BLIK: DE CULTUURSECTOR EN DEELSECTOREN

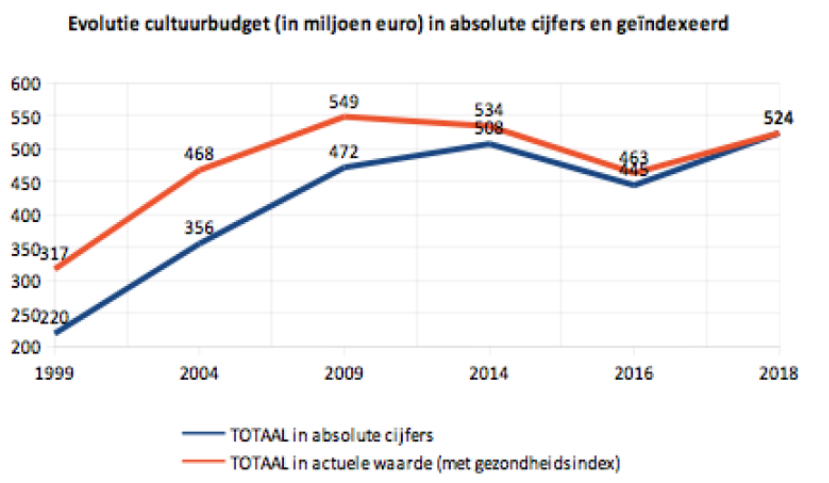
6.2.1 Transversaliteit en samenwerkingen met andere beleidsdomeinen

Cultuurbeleid staat niet op zich, maar heeft ontzettend veel snijvlakken met andere beleidsdomeinen van de Vlaamse Overheid. Cultuur draagt transversaliteit in zich. Kruisbestuivingen tussen domeinen zijn legio. Voor het departement en voor de cultuursector zijn samenwerkingen met andere beleidsvelden en -domeinen cruciaal. We herhalen hierbij dat het risico van instrumentalisering soms komt kijken bij samenwerkingen waar de maatschappelijke waarde van cultuur over beleidsdomeinen heen wordt ingezet. De prominente plek in de beleidscockpit van alle domeinen – die De Federatie vooropstelt specifiek voor het sociaal-cultureel werk – is niet zonder risico's. Het memorandum van de SARC bijvoorbeeld wijst ook op instrumentaliseringsrisico's in het luik van de Sectorraad Sociaal-Cultureel Werk. Maar de kracht van cultuur biedt tegelijk ook kansen om transversale samenwerkingen op te zetten waarbij de eigenheid van cultuur – als katalysator, zoals eerder gesteld – een drijvende kracht kan zijn. Het Memorandum van de SARC, meer bepaald het luik van de Sectorraad Kunsten en Erfgoed, verwoordt het als volgt:

“Cultuur kan voor andere beleidsdomeinen en sectoren een grondstof, boorstof en zuurstof zijn. Van die brede verbindingen vinden we reeds mooie voorbeelden in de koppeling tussen cultureel erfgoed en de zorg- en welzijnssector of de verbinding tussen sociale en artistieke beweging en hoe men via kunst en erfgoed een platform geeft aan maatschappelijke thema's zoals ecologie of verbondenheid. Maar er liggen nog heel wat kansen voor het grijpen om, goed afgestemd, sectoroverschrijdend en multidisciplinair te werken.”

De lijst met mogelijke andere beleidsdomeinen op vlak van transversale samenwerking is groot en ze kunnen niet alle aan bod komen. Er kan bij wijze van spreken een volledige omgevingsanalyse over dit thema op zich geschreven worden. Daarom pikken we er enkele specifieke belangrijke gebieden uit.

Een belangrijke samenwerking – ook hoog op de internationale agenda – is de samenwerking tussen cultuur en **onderwijs**. Ook dit is weer sterk gelinkt aan cultuur als katalysator voor verandering (cfr. maatschappelijke dimensies), want zoals de themapaper het verwoordt: onze samenleving staat bol van *“thema's die zo nieuw, complex en meerduidig zijn dat ze met de gebruikelijke methodes, denkwijzen en processen niet zijn op te lossen. Zo wordt alsmaar meer van werknemers verwacht dat ze goed kunnen samenwerken en innovatief en out of the box kunnen denken. Kunst- en cultuureducatie rust kinderen, jongeren en volwassenen uit met de creatieve en sociale vaardigheden die ze daarvoor nodig hebben. Het versterkt bovendien hun democratisch vermogen.”*

Figuur 10 - Evolutie van het cultuurbudget (bron: Caron, 2018)

6.2.2 Transversaliteit binnen cultuur, en tussen cultuur, jeugd en media

Het vorige thema ging over transversale samenwerkingen met andere beleidsdomeinen. Maar **ook binnen cultuur – en binnen het organogram van het departement – is er transversaliteit**. In een omgevingsanalyse als deze komt die mogelijks opvallend veel aan bod, omdat we rondom ons kijken vanuit cultuur als geheel. Er zijn heel wat voorbeelden van verwevenheid tussen de deelsectoren. Kunsten en erfgoed zijn hier misschien het gemakkelijkste voorbeeld, zowel binnen het organogram als op vlak van beleid dat naar elkaar verwijst. Kunstenerfgoed, met onder andere maar niet uitsluitend het omgaan met en borgen van nalatenschappen van hedendaagse kunstenaars, is een voorbeeld van waar de deelsectoren elkaar raken. Vlaamse Gebarentaal als cultureel erfgoed – zoals vermeld bij de duurzaamheidsdimensie – is er nog één. De agenda beleidsrelevant cultuuronderzoek, die ook transversaal is opgevat, spreekt over *de toekomst van heden en verleden* als onderzoekslijn. De benaming van de reeds vermelde onderzoekslijn rond *cultuuractiviteiten en hun bereik* is overigens ingegeven door het feit dat publieken, deelnemers, participanten,... op zich geen geschikte termen zijn om het bereik van de brede culturele sector te omschrijven. Tot slot hoeft het geen betoog dat veel van de grote uitdagingen en werven binnen de sector momenteel vooral transversaal worden aangepakt en aangestuurd – denk maar aan digitale transformatie.

De transversaliteit tussen cultuur, jeugd en media speelt ook op een aantal vlakken, en niet alleen binnen de samenstelling van ons departement. Zeker tussen **cultuur en media** durven de grenzen al eens te vervagen in een steeds verder convergerend en ontwikkelend audiovisueel landschap. De grenzen tussen formats voor film, televisie of gaming zijn helemaal niet zo scherp meer dan dat ze in een meer traditioneel distributielandchap waren, zoals de themapaper rond kwaliteitsvolle audiovisuele content schetst. En wat met bijvoorbeeld de grenzen tussen radio, podcasts, audioboeken en literatuur? In deze context van innovatie en digitale transformatie in het bijzonder zijn veel synergieën nodig en mogelijk tussen cultuur en media. Op vlak van **jeugd en cultuur** is er op zijn minst sprake van transversaliteit op

vragen een hernieuwde aandacht voor het lokale veld vanuit het Vlaamse niveau en een beter evenwicht tussen de verschillende bestuurslagen.”

6.2.4 De rol van de overheid, en de administratie voor cultuur in het bijzonder

Heel wat tendensen beschreven in deze analyse nopen het departement tot nadenken over een toekomstgerichte rol en visie. Als we opnieuw De Rynck en Janssens citeren, is duidelijk dat zij een reeks specifieke taken voor ons zien weggelegd:

Decentralisatie kan niet zonder de rollen van de centrale overheid te herzien. We somden de kerntaken op voor de Vlaamse overheid: taakstellingen formuleren, integratie bevorderen, inzetten op infrastructuur en afstemmen van de bovenlokale infrastructuur, bovenlokale samenwerkingsverbanden baseren op kwaliteiten van integratie en niet op sectorale overwegingen en inwonersaantallen. Voor dat alles is kennis en opvolging van het lokale culturele veld essentieel.

De themapaper rond kennisonderbouwd beleid benadrukt de nood aan een kennisinfrastructuur die verschillende vormen van kennis voorbrengt, versterkt en met elkaar in verband brengt, als basis voor een sterk en gedragen beleid. Ook dat vraagt de nodige draagkracht en slagkracht bij de administratie. Een sterke en slagkrachtige administratie voor een sterk cultuurbeleid en een slagkrachtige sector: het resoneert binnen de sector. Zie bijvoorbeeld het volgende citaat van ruimtevoorcultuur.be, het manifest van de belangenbehartigers oKo, cult!, De Federatie en OCE:

*“Een sterke administratie voor sterk cultuurbeleid
Jarenlange besparingen en steeds meer opdrachten zetten een rem op de werking van het departement CJM. Kwaliteit komt onder druk te staan en toekomstwerven blijven liggen. Te veel wordt uitbesteed, waardoor duurzame kennisborging in het departement in het gedrang komt. Zonder een sterke administratie, geen sterk cultuurbeleid, dat is duidelijk.”*

Dit is één van de volgens hen vijf onontbeerlijke pijlers. De **grote onzekerheid over het politieke landschap in Vlaanderen** in de nabije toekomst maakt de onzekerheid over de rol die cultuur én het cultuurbeleid zal kunnen, mogen en moeten innemen des te groter. De polemiek rond segregatie in het sociaal-cultureel werk was deze aflopende legislatuur al een teken aan de wand. Eén zin uit het regeerakkoord – *de Initiatieven die zich terugplooiën op etnisch-culturele afkomst worden daarbij niet meer gesubsidieerd* – zette een hele mobilisatie in gang, met tegenbewegingen binnen parlement en sector. Uiteindelijk is er in het nieuwe decreet van 2023 de subsidievoorwaarde opgenomen: *organisaties die segregierend werken door louter terug te plooiën op etnisch-culturele afkomst, komen niet in aanmerking voor subsidie*. Het woordje *louter* is hier zeker het vermelden waard.

Welke rol voor een cultuuroverheid? Na Media & Culture Fast forward schreef cultuurjournalist Ben Van Aelboom een uitgebreide reflectie bij de lezing van Mariana Mazzucato:

In haar boek The Entrepreneurial State (2013) maakt Mazzucato alvast brandhout van het idee dat alle innovatie uit de bedrijfswereld komt, en dat die daarmee ook als enige ‘waarde’ creëert. “Het probleem is dat overheden dat de voorbije decennia zelf ook zijn gaan geloven, dat ze er louter zijn om problemen op te lossen en de basisvoorzieningen in orde te brengen. Waardoor ze nog zelden echt blaken van ambitie.”

Aelboom geeft aan dat volgens Mazzucato de publieke sector wel degelijk in staat is om proactief dingen in gang te steken, en niet alleen reactief te gaan corrigeren. *“En hoe complexer een uitdaging, hoe actiever iederéén – ook die publieke sector – erbij betrokken moet worden.”* Dat brengt ons opnieuw bij cultuur als katalysator.

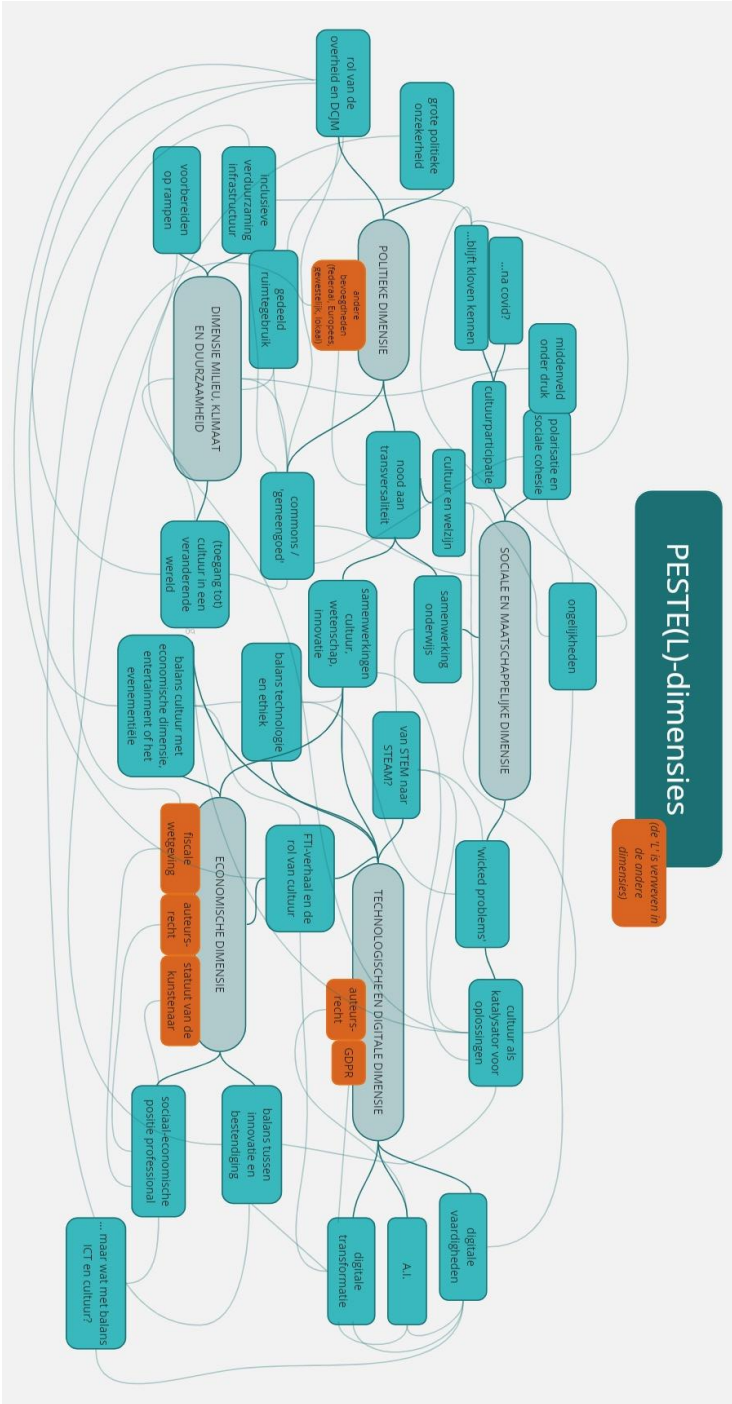
7 TOT SLOT: CULTUUR, MOEILIK TE VATTEN IN DIMENSIES

De intrinsieke waarde van cultuur kwam doorheen de analyse al een aantal keren aan bod. Vandaar toch de nood aan deze afsluitende paragraaf, die cultuur even buiten de dimensies wil tillen. Dit slotstukje vestigt nog even de aandacht op de intrinsieke waarde van cultuur, zonder deze te verdedigen of te analyseren. Tijdens de interne workshop op 8 januari 2024 kwam dit meermaals aan bod en werd dit in de verf gezet. Vanuit de opzet van een omgevingsanalyse kijken we vooral *van binnen naar buiten*, vanuit cultuur naar onze omgeving, en daardoor blijft dit soms wat buiten beeld. Maar als we van buiten naar binnen zouden kijken, staat het belang van deze intrinsieke waarde buiten kijf. In de nota die de regeerbijdrage inleidt, zullen we verder stilstaan bij deze waarde(n) van cultuur.

We willen ook het intrinsieke innovatiepotentieel van de sector benoemen, voor de sector zelf, los van enige instrumentalisatie. Het opnemen van een laboratoriumrol in de brede zin van het woord, artistieke vernieuwing op zich, het ontstaan van nieuwe genres, hybride mengvormen van cultuur die over grenzen heen springen en inspireren op nieuwe manieren,... Ze kunnen en mogen bestaan, ook wanneer ze niet netjes in een dimensie van een PESTEL-analyse passen.

8 VISUELE SAMENVATTING

Figuur 11 - Visuele samenvatting van de omgevingsanalyse

